

Utandawazi na Ufundishaji wa Kiswahili

YARED MAGORI KIHORE

University of Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

This paper discusses how Kiswahili teaching can be carried out in a globalised world through the initiative of the Kiswahili-speaking countries of East and Central Africa. It starts by looking at the concept of globalization itself and notes that as a new concept to much of the world a lot of people are still grappling with its meaning. However, it is generally seen as a process of globally linking economic and socio-political aspects by the developed world but could also be carried out by the developing world.

The teaching of Kiswahili is seen as an aspect which is already in the process of being globalised by the developed world through the preparations of IT based courses by some Universities in Europe and the US. That is why this paper is urging the initiative of the Kiswahili-speaking countries in this process. It notes, however, that for the latter to undertake such an initiative there are a lot of challenges. If these challenges are surmounted, both Kiswahili and the people of the world stand to benefit academically, socially and economically.

Keywords: globalisation, integration, and IT

KIFUPISHO

Makala haya yanajadili jinsi ufundishaji wa Kiswahili unavyoweza kufanywa katika dunia ya utandawazi kwa kuhusisha juhudi za nchi zinamozungumzwa Kiswahili Afrika Mashariki na Kati. Makala yanaanza kwa kuchunguza dhana utandawazi yenyewe na kubaini kwamba kama dhana mpya kwa sehemu kubwa ya dunia, watu wengi hawajaelewa maana yake hasa. Hata hivyo, dhana hii kwa jumla inachukuliwa kama mchakato wa kuunganishwa dunia nzima kwa vipengele vya kiuchumi, kijamii na kisiasa na mataifa yaliyoendelea lakini kukiwepo uwezekano wa mchakato huo kufanywa na mataifa yanayoendelea.

Ufundishaji wa Kiswahili ni kipengele kimojawapo ambacho tayari kimekwishaanza kuingizwa katika utandawazi na nchi zilizoendelea kwa kuandaliwa kozi zilizokitwa katika Teknolojia ya Habari na Mawasiliano na baadhi ya Vyuo Vikuu vya Ulaya na Marekani. Hata hivyo, inaonekana kuwa ili kuanzisha juhudi hizo kuna changamoto kubwa ambazo zikikabiliwa vema, Kiswahili na watu duniani wanaweza wakanufaika sana kitaaluma, kijamii na kiuchumi.

Maneno muhimu: utandawazi, uunganishwaji, Teknolojia ya Habari na Mawasiliano

1. UTANGULIZI

Hadi sasa wakati tunapoandika makala haya, katika Kiswahili na katika lugha nyingine nyingi duniani, neno “utandawazi” halijaingia katika kamusi zilizoko katika matumizi. Hii ni kwa kuwa dhana yenyewe ni mpya na pengine

haijaleweka kwa namna ileile kwa kila mtumiaji. Neno lenyewe pia halijakubaliwa na watumiaji wote wa Kiswahili kwani kwa upande wa Kenya linatumika neno “utandaridhi” badala ya utandawazi. Hivyo, ufafanuzi wa hili neno umekuwa ukitegemea zaidi mtazamo wa mtumiaji. Lakini ufafanuzi mmojawapo ambao ni maarufu sasa hivi duniani ni ule wa Shirika la Fedha la Kimataifa usemao kuwa utandawazi “ni tukio la kuunganishwa kwa karibu kwa masoko ya bidhaa na huduma na vilevile mtaji” (IMF 1997: 112). Ufafanuzi huu una mwegemeo wa kiuchumi zaidi, jambo ambalo, kwa hakika, ndilo msingi mkubwa wa utandawazi.

Katika ufafanuzi huu, neno muhimu ni “uunganishwaji”. Hii ina maana kuwa mahali fulani huko, yuko mtu, nchi au mfumo ambao ni kiini cha uunganishwaji huu na kwamba huko ndiko huchimbukia msukumo wa kuunganisha sehemu mbalimbali za dunia katika masuala ya kiuchumi ambayo hatimaye yanaathiri mambo ya kisiasa na ya kijamii. Jambo lililo dhahiri ni kwamba dhana ya utandawazi lina chimbuko lake katika nchi za “Magharibi”. Hizi ni nchi zilizokaliwa na Wazungu huko Marekani na Ulaya zenye hali njema kiuchumi na zilizonuia kudumisha hali yao njema hiyo kwa njia yoyote ile. Nchi hizi pia ndizo, kwa kiasi kikubwa, zilikusika katika kufanya sehemu kubwa ya dunia kuwa makoloni yao. Na kutokana na hali hiyo baadhi ya watu wanashindwa kuona tofauti kati ya utandawazi na ukoloni au ukoloni mambo leo. Hivyo, tunapofikiria kuingiza Kiswahili katika utandawazi tunajua kwamba tunajihusisha na mfumo wa watu fulani ambao bila shaka ina misingi na miiko fulani. Misingi hiyo ni baadhi ya mambo tutakayoyazungumzia katika maelezo yanayofuata.

Lakini yafaa tuanze kwa kueleza kwamba, kiuchumi, kuna nadharia hivi sasa inayobainisha ngazi mbili za kuunganishwa katika utandawazi. Hizi ni kuunganishwa “kutokea juu” na kuunganishwa “kutokea chini” (Nordhaug 2002: 5–27). Kwa mujibu wa Nordhaug, kuunganishwa kutokea juu ni kule kunakofanywa kupitia ushirikiano wa kisiasa wa nchi (kubwa) kadhaa na mashirika makubwa ya kimataifa, wakati kuunganishwa kutokea chini ni kule kunakofanywa na mashirika ya kiuchumi ya nchi moja moja kuelekeza mitaji na fedha zake kwingineko kama hatua ya upanuzi wa shughuli zake. Tutaonyesha hapo baadaye kuwa ufundishaji wa Kiswahili tutakaouzungumzia baadaye unaweza kuendeshwa kiutandawazi kupitia ngazi hii ya pili (yaani kutokea chini) ingawa hadi wakati huu bado unafanyika zaidi kwa njia ya utandawazi kutokea juu (ukidhibitiwa zaidi na Vyuo Vikuu vya nchi kubwa).

Cha muhimu katika mchakato huu wa kuunganishwa ni kuwepo kwa vyombo maalumu kwa ajili ya utekelezaji wa azma hiyo. Chombo muhimu miongoni mwa vyote katika hili ni kile kinachojulikana kama kompyuta ambacho hutumika kwa njia mbalimbali kusukuma na kuunganisha mikakati yote ya kitekinolojia inayojulikana kwa jumla kama Teknolojia ya Habari na Mawasiliano. Teknolojia hii inadhibitiwa kwa kiasi kikubwa na nchi kubwa ambazo ndizo zinatengeneza vyombo hivyo na vilevile wamiliki wakubwa wa njia zake za matumizi.

Juhudi hizi za kuunganishwa katika misingi ya utandawazi, hata tukizingatia tu masuala ya kiuchumi, yamekuwa na faida na matatizo yake. Mifano ni kama

kule kufanikiwa na kisha kuporomoka na/au kusuasua kiuchumi kwa nchi za Asia ya Kusini-Mashariki na za Amerika Kusini. Lakini pia wakati juhudi zimekuwa ni za kuunganishwa kwa dunia, kumeendelea kuwepo kwa maandamano ya kupinga utandawazi katika nchi zilizoendelea ambazo ni chimbuko la dhana hiyo na vilevile malalamiko hasa kutoka nchi za “Dunia ya Tatu” kwamba utandawazi unawaweka pembezoni (Simala 2001: 309–313). Hii ni kwa kuwa katika nchi zilizoendelea tofauti za kitabaka zimezidi kupanuka zikionyesha kunufaika zaidi kwa matabaka ya juu na yale yanayotawala kuliko matabaka ya chini. Na katika nchi za Dunia ya Tatu uunganishwaji huu nao unaonyesha kuwahusisha zaidi wale ambao utandawazi kutokea juu umekuwa na maslahi ya moja kwa moja nao kama vile viongozi wa serikali, baadhi ya wasomi na wale walioko katika maeneo muhimu kiuchumi. Sehemu nyingine kubwa ya wananchi wa nchi hizi, kwa kuwa hata serikali zao zenyewe hazijawaunganisha katika mikakati thabiti ya maendeleo yao, wamejikuta wakiachwa pembezoni nchini kwao na katika utandawazi. Hii imefanya mikakati hii ya utandawazi itafsiriwe kama mahusiano baina ya matabaka ya juu na yenye mali ya jamii katika nchi zilizoendelea na matabaka kama hayo (au wanaowania kuwa wa matabaka hayo) katika nchi nyingine ili kuimarisha hadhi yao na udhibiti wao wa rasilimali za dunia. Matabaka haya yamebatizwa au yamejibatiza jina “Jumuiya ya Kimataifa”. Hii Jumuiya ya Kimataifa imekuwa pia na fikra ya kuifanya dunia kuwa moja si kiuchumi tu bali pia kiutamaduni katika dhana inayojulikana kama kuunda “kijiji cha kiulimwengu”. Fikra hii, kinyume na matarajio, kimewazindua pia watu wa jamii na makundi mbalimbali na kuchochea migawanyiko zaidi duniani, kila kundi likijaribu kusukuma mambo yake na/au kupinga ya wengine. Migawanyiko kama hii ndiyo msingi wa sisi nasi kudai Kiswahili kiingie kikamilifu katika utandawazi kutokea chini kwani hata kama tutanyamaza, ule utandawazi kutokea juu utautumia kwa faida yake wakati sisi tulio kwenye nafasi ya kuweza kuutolea mchango mkubwa tukiwekwa au kujiweka pembezoni. Kwa hiyo, wakati utandawazi umekuwa ukilenga kuiunganisha dunia, kwa kiasi kikubwa, umekuwa pia kichocheo cha migawanyiko zaidi baina ya jamii na makundi mbalimbali duniani. Kwa kiasi fulani, kiini cha migawanyiko hii ni misingi mipya ya kiuchumi na kijamii ya utandawazi kama tunavyoieleza katika aya inayofuata.

Kama maelezo yetu ya mwisho kwa utangulizi huu tungependa pia tuonyeshe kwamba utandawazi una misingi yake ambayo imefanya dunia ianze kuendeshwa kwa masharti mapya tofauti na jinsi mambo yalivyokuwa hapo kabla. Hapana shaka watu wengi hivi sasa wamezoea kusikia maelezo kama “serikali kujiondoa katika kutoa huduma fulani kwa jamii”, “ulegezaji wa masharti ya biashara”, “soko huria”, “uchangiaji gharama”, n.k. Haya, kwa kiasi kikubwa, yametokana na masharti mapya ya uendeshaji wa shughuli mbalimbali za kiuchumi na kijamii duniani iliyokitwa katika misingi ya dhana ya utandawazi na iliyosababisha kubadilishwa harakaharaka kwa sheria mbalimbali, hasa za nchi za Dunia ya Tatu. Hii, kama inavyodhihirika katika matumizi ya lugha, imesababisha pia kuibuka kwa istilahi mpya katika Kiswahili na lugha nyinginezo kuelezea dhana mpya mbalimbali ambazo hapo nyuma zilieleweka kwa namna nyingine au hazikuwepo.

Hii imefanya kudhihirike tofauti za kihistoria katika matumizi ya istilahi zinazoeleza dhana ileile. Kwa mfano, katika historia yetu ya matumizi ya lugha ya Kiswahili nchini Tanzania, kuna wanajamii waliojulikana kama “matajiri” kwa maana iliyohusishwa na hali njema na ufahari. Lakini baadaye kutokana na mtazamo wa kisiasa wakaitwa “mabepari”, istilahi ambayo ilikuwa hasi kwa msingi wa mtazamo huo kwa kubeba maana ya dhuluma ya aina fulani. Hivi sasa katika mwelekeo wa kiutandawazi wa uongozi wa kisiasa, istilahi “matajiri” imerudi huku ikilazimu ipewe msukumo kuwa ni kitu chanya katika jamii Tanzania. Mabadiliko kama haya yameathiri pia kwa kiasi fulani, neno “mfanyabiashara” ambalo kwa kipindi fulani nafasi yake ilichukuliwa na neno “mlanguzi” likiwa na dhana hasi kwa wakati huo. Hivi sasa neno “mfanyabiashara” lina hadhi kiuchumi na kisiasa kwa kuwa shughuli zake zinafungamana vizuri na misingi ya utandawazi inayosukumwa na uongozi wa kisiasa. Aidha, kwa upande mwingine, huko nyuma dhana ya serikali ya nchi kujiondoa katika utoaji wa huduma fulani kwa wananchi wake haikuwa ya kawaida katika nchi nyingi duniani. Hata dhana ya “soko huria” ni mpya; na ni dhana ambayo, kwa kiasi kikubwa, haibainiki sawasawa hasa kwa mtu ambaye hana vitu vingi vya kuuza wala uwezo wake mwenyewe wa kununua vitu kutoka kwenye soko hilo. Hapa tunachokisisitiza ni kwamba utandawazi umejengwa katika misingi mipya iliyoibua masharti mapya ya uendeshaji wa mambo duniani yaliyoimarishwa kisheria. Hebu sasa tuone kama misingi hii mipya ina umuhimu wowote kwa ufundishaji wa Kiswahili

2. UFUNDISHAJI WA KISWAHILI KATIKA DUNIA YA UTANDAWAZI

Baada ya kutumia muda mrefu kidogo kufafanua utandawazi na hali zake mbalimbali, hebu sasa tuone jinsi ufundishaji wa Kiswahili unavyoweza kutekelezeka chini ya mazingira mapya yaliyokitwa katika misingi ya utandawazi. Mtakumbuka kutokana na maelezo yaliyotangulia kwamba utandawazi una mambo mapya kadhaa. Jambo la kwanza jipya ni hilo la kuwepo kwa azma ya kuunganishwa kwa dunia miongoni mwa wenye nguvu kiuchumi na kisiasa duniani. Matarajio yamekuwa kwamba kuunganishwa huko kwa dunia kunaweza kukawanufaisha watu mbalimbali duniani kwa njia moja au nyingine. Jambo la pili jipya ni lile la kugunduliwa kwa vyombo vya kiteknolojia vyenye uwezo wa kusaidia kufanikisha azma ya kuunganishwa kwa dunia. Zaidi ya uwezo huo wa kuunganisha dunia, vyombo hivi pia vina uwezo wa namna mpya za kupokea, kuwasilisha na kuhifadhi taarifa. Kwa mfano, wakati huko nyuma watu walikuwa wakiwasiliana tu ama kwa maandishi au kwa sauti, kila njia moja kwa wakati wake, vyombo hivi vya kisasa vina uwezo wa kutoa maandishi, sauti na picha kwa wakati uleule na katika hali inayoweza kuhifadhika kwa urahisi Vitu vilivyohifadhiwa kwa namna hii vinaweza kutumika tena na tena apendavyo mtu.

Mambo hayo mawili mapya katika utandawazi yana umuhimu mkubwa kwa ufundishaji wa Kiswahili ndani ya nchi za Afrika Mashariki na Kati na vilevile

duniani kote. Kwanza kama lugha ambayo imekuwa ikienea duniani kwa misukumo tu ya hapa na pale (yaani bila mikakati madhubuti rasmi), Kiswahili kimekwishafikia hatua ambazo haziwezi kurudishwa nyuma hivihivi. Hii ina maana kuwa lugha hii imekwishaingia katika utandawazi wa kuwaunganisha wananchi wa nchi za Afrika Mashariki, Kati na Kusini kupitia ile ngazi ya kutokea chini ilivyoelezwa katika (1) hapo juu. Aidha kama tulivyoeleza katika sehemu hiyo iliyotangulia hapo juu, Kiswahili pia kimeingizwa kwa njia ya utandawazi kutokea juu na vyombo kama vile Vyuho Vikuu vya nchi za ng'ambo na vyombo vingine mbalimbali kama intaneti na radio za nchi kubwa. Hii yote ni katika juhudi za kuunganishwa kwa wananchi wa nchi zinakotumika Kiswahili. Hii ina maana kuwa lugha hii, tayari iko katika nafasi ya kuenea kupitia ngazi zote mbili za utandawazi. Hii ni hatua muhimu sana.

Jambo jipya la pili la kuwepo kwa vyombo vya kisasa nalo ni hatua muhimu kabisa kwa maana kwamba vyombo na vifaa vya kiteknolojia ambavyo vipo vinaweza kutumiwa kuboresha ufundishaji wa Kiswahili katika ngazi zote za elimu na vilevile kueneza lugha hii kote duniani kwa urahisi zaidi na kwa manufaa makubwa kwa wadau wote. Kwa mfano, kwa kutazama hatua zilizokwishapigwa na baadhi ya Vyuho Vikuu vya Ulaya (kama vile Helsinki, Leiden, Naples, n.k.) na Marekani (k.v. Pennsylvania, n.k.) katika kuandaa kozi za Kiswahili kwa njia ya intaneti kwa wanafunzi wanaoanza kujifunza lugha hiyo, tunaona uwezekano wa hatua hizo kuendelezwa kwa ajili ya kozi mbalimbali na za ngazi tofauti za lugha hii. Mfano wa kozi tuliyo nayo hapa ni ile iliyorekodiwa katika Sidii lakini ambayo pia inapatikana katika wavuti wa idara inayohusika na uandalizi wake ya Chuo Kikuu cha Zurich, Uswisi. Kozi hii iliandaliwa Zanzibar na inatumia maelezo, picha na sauti katika hatua mbalimbali. Katika maelezo kitu kinachotakiwa kusesitizwa hujitokeza katika rangi tofauti kumsaidia mwanafunzi kukibainisha. Sidii hii ikiingizwa katika kompyuta inamwezesha mwanafunzi kupata kila stadi katika nafasi ileile; na, tofauti na njia nyingine zilizotumika awali, hapa kuna kitu ambacho mwanafunzi anaweza kukitumia tena na tena bila kubadilikabadilika. Uwezekano upo wa kozi kama hizi na nyingine za viwango tofauti kuandaliwa hapahapa na wataalamu wa hapahapa. Kwa hakika kuna viwango vya kozi hizi ambavyo haviwezi kuandaliwa na mtu mwingine yeyote isipokuwa sisi katika nchi zinazotumia Kiswahili. Tatizo hapa ni kwamba zaidi ya kukosekana kwa mtaji unaoweza kutumika katika mradi kama huo, tunakosa pia msukumo wa kisheria wa kufikisha Kiswahili huko kinapostahili kufikishwa. Hii ni kwa kuwa katika nchi kama Tanzania ambayo dunia yote inajua kwamba ndiyo mlezi wa lugha hii, hata ile hadhi ya Kiswahili kuwa lugha ya Taifa haijarasimishwa kisheria. Wakati tatizo la mtaji huwa linatia wasiwasi katika nchi masikini, lile la kupitishwa kwa sheria inayorasimisha hadhi ya Kiswahili halipaswi kuwa suala la kugombaniwa. Inahitaji tu marekebisho kufanywa katika Katiba ya nchi kurasimisha hadhi ya Kiswahili ili tupate msingi imara na pia kuwa huru kushindana katika utandawazi. Ni vigumu kuingia katoka mashindano wakati hata sheria za nyumbani hazikupi nafasi hiyo. Hatua kama hii itawiana na misingi ya utandawazi kama tulivyokwishaieleza hapo nyuma kwamba kuingia

kwake kumelazimu sheria fulani za nchi kubadilishwa ili kuruhusu uendeshaji wa mambo fulani ya kiutandawazi (k.m. sheria ya fedha za kigeni, ya ubinafsishwaji wa mashirika ya umma, n.k.). Tunafikiri kwamba yale tunayoweza kuyaingiza kwenye utandawazi kutokea chini, yapewe uhalali wa kisheria ili yaendeshwe kihalali. Hii ni kwa kuwa hata masuala ya waendesha shughuli binafsi katika utandawazi wamepewa msukumo na serikali zao na mambo yao kurasimishwa kisheria.

3. MATATIZO NA MATARAJIO

Tumesema katika sehemu zilizotangulia kwamba mambo mapya mawili yaliyoletwa na utandawazi, yaani azma ya kuunganishwa kwa dunia na kuwepo kwa vyombo vya kisasa kwa ajili ya kazi hiyo yamekiweka Kiswahili na ufundishaji wake katika nafasi nzuri sana. Lakini pamoja na hali hiyo, ni dhahiri kuna matatizo mengine mengi. Tatizo la kwanza muhimu ni lile la kutoenea sana kwa vyombo hivyo vya kisasa, hasa kompyuta katika mazingira ya wasemaji wa Kiswahili. Kompyuta bado zinatengenezwa ng'ambo na zinapatikana kwa gharama kubwa. Lakini katika hili, haitoshi tu kuwa na kompyuta. Ukishapata kompyuta, bado kuna suala la kuunganishwa katika intaneti. Hii nayo ina gharama zake ambazo watu wengi hawawezi kuzimudu kwa urahisi hasa katika nchi za Afrika Mashariki, Kati na Kusini. Kwa hiyo, vyombo husika na gharama zake bado ni kikwazo kwa wale wenye nia ya kuunganishwa. Matatizo mengine ni kama hayo tuliyoyataja hapo juu kama lile la sisi wenyewe kusuasua katika kurasimisha hadhi ya Kiswahili na pia lile la kuwa na mtaji wa kuwasukuma wataalamu kuanzisha juhudi za kuandaa programu za kuingiza lugha hii katika utandawazi. Hili la mwisho linaweza pia kuzaa tatizo jingine ambalo limekuwa likijitokezatokeza sana, hasa magazetini, yaani malalamiko kwamba juhudi kama hizi zinaweza **kuwatajirisha** wale Waswahili wanaojihusisha nazo; kitu ambacho inaelekea Waswahili wengine hawakipendelei. (Hii imejitokeza kuhusiana na madai ya kutaka Kiswahili kitumike kama lugha ya kufundishia elimu ya juu nchini Tanzania ambapo wale wasiopendelea jambo hilo husema hatua hiyo haifai kwa kuwa itawatajirisha walioandika (na watakaoandika) vitabu vya Kiswahili!). Ama kwa hakika, moyo kama huu nao ndio tunachukulia kuwa umechangia katika kuzorotesha suala la Kiswahili kupewa hadhi yake inayostahilia. Lakini hii ina maana pia kuwa kuna watu wanaotaka utandawazi uwanufaishe tu watu wengine na si wenyeji wa hapa; na kwamba tukishaunganishwa basi sisi tusifurukute kwa namna yoyote ile.

Matarajio muhimu ni kwamba fikra zetu za kujidhalilisha na kudhalilisha mambo yetu zitabadilika kadri muda unavyosonga mbele. Katika maelezo yetu hapo juu tumetaja baadhi ya mambo yanayoweza kutulazimisha kubadilika. Jambo moja kubwa ni kwamba matumaini ya jamii nyingi duniani ni ya kuwa watu huru wenye hadhi sawa na wengine (taz. Kihore 2000: 44). Pale wanapojikuta wakilazimika au kulazimishwa kuwa vivuli vya jamii nyingine,

huwa wanaamua kukataa mwelekeo huo. Hii huwa mojawapo ya sababu za migawanyiko katika nchi au baina ya nchi kama ile tuliyoitaja katika (1) hapo juu. Kwa hiyo, hatuwezi kushiriki katika utandawazi kama “waunganishwa” tu daima. Inabidi nasi tudai kupata nafasi ya kuwaunganisha wengine ili sote tunufaike. Haya yote huwekwa kwa namna nzuri kabisa na Ryanga (2002: 2) asemapo “Afrika haiwezi ikaendelea kupuuza na kuliweka pembezoni suala la lugha hasa pale kunapohitajika demokrasia na uwazi katika utawala. Watu wanahitaji kushirikishwa katika mazungumzo nchini kwao kuhusu mifungamano ya kisiasa na shughuli za kiuchumi” (tafsiri yangu).

MAREJEO

International Monetary Fund (IMF) 1997.

World Economic Outlook. IMF.

Kihore, Y. M. 2000.

The Importance of Kiswahili Medium of Instruction in Secondary School Education in Tanzania. **Kiswahili**. Jarida la TUKI, Juz. 63.

Nordhaug, K. 2002.

Globalisation and the State: Theoretical Paradigms. **The European Journal of Development Research** 14(1).

Ryanga, S. 2002.

The African Union in the Wake of Globalisation: The Forgotten Language Dimension. **Kiswahili**. Jarida la TUKI, Juz. 65.

Simala, I. 2001.

African Linguistic Nationalism and the Discourse of Globalisation, katika *Globalisation, Democracy, and Development in Africa*, Assefa, T. na Wenzie (Wah.). OSSREA.